

GEOGRAFSKI PREGLED

REVUE DE GÉOGRAPHIE

VI

SARAJEVO

1962.

ЖИВОТ И РАД ПРОФ. ДР МИЛЕНКА С. ФИЛИПОВИЋА

— поводом шездесетгодишњице живота —

М. ГЛУШЧЕВИЋ, М. БЈЕЛОВИТИЋ
Н. ХАЦИДЕДИЋ, Ј. ТРИФУНОВСКИ

Само изузетно снажне личности, у чијем се стварању огледају битне тенденције средине, могу својим делом постати појаве које говоре о хтењима једног друштва и времена. Таквих значајних стваралаца било је у југословенској географији и етнологији неколико. Један од њих је и проф. М. Филиповић.

1. — М. Филиповић је рођен 8. новембра 1902. године у Босанском Броду. Рану младост је провео у родном месту, затим у Подлуговима код Сарајева, Модричи и Тузли, где је завршио гимназију 1921. године. На Београдском универзитету студирао је групу наука — географија, етнологија, археологија и национална историја. По завршетку студија, 2. фебруара 1925., пун полета и воље за рад, служио је као суплент гимназије у Сарајеву и Велесу.

Марта 1928. проф. М. Филиповић положио је докторски испит са дисертацијом „Етничка прошлост нашег народа у околини Високог” (у Босни). После тога био је постављен за доцента на Филозофском факултету у Скопљу (1930.), где је 1937. биран за ванредног професора. Од почетка другог светског рата он се налази у Београду. Тамо је за време рата био пензионисан. Реактивиран је после ослобођења. Био је на служби у Етнографском музеју у Београду од 1945. до 1950. и у Етнографском институту САН као научни сарадник и помоћник директора од 1950. до 1955., док није постао, по позиву редован професор антропогеографије и етнологије на филозофском факултету у Сарајеву, односно Природно-математичком факултету после оснивања овог Факултета; крајем 1962. је пензионисан. У Сарајеву, од 1959. до 1962. године, био је директор Балканолошког института Научног друштва НР Босне и Херцеговине.

Проф. М. Филиповић највећи део свог досадашњег живота посветио је научном раду. Од 1924. године објављује низ оригиналних студија књига и монографија. Опсежна библиографија његових радова броји неколико

¹⁾ Библиографија радова др Миленко С. Филиповић објављена је 1960. године у Зборнику Матице српске друштвене науке, св. 28, стр. 159—170.

стотина јединица¹⁾ и сведочи да је дело овог истакнутог научног радника важан допринос нашој науци и култури. М. Филиповић, будући широког интересовања, јаког интелекта и велике ерудиције, са успехом се бавио проблемима разних научних дисциплина. Главно интересовање било му је за етнологију и антропогенографију, а споредније са историју, археологију и социологију. Бавити се са више научних грана имали су обичај и други наши географи и етнологзи са краја прошлог и у првој половини овог века. На то их је једноставно нагонила природа посла: у сталном додиру са народом они су скупљали појаве и чињенице које нису стајале у домену њихове уже науке или струке, али мимо њих нису могли да пролазе незаинтересовано.

2. — Филиповићев етнолошки рад усмерен је у многим правцима и развијао се по начелу што већег доприноса познавању наше земље и њених народа. Зато је све своје снаге уложио у емпиријски рад и највише се бавио непосредним истраживањима у народу, а пре свега у крајевима недовољно или веома мало познатим, дајући тако значајан допринос познавању прошлости и културе наших народа. Почео је са истраживањима у Босни, али је његово интересовање убрзо премашило оквире његове уже домовине и протегло се најпре на Македонију, затим на Србију, особито Војводину, а исто тако на Црну Гору; занимали су га и други крајеви, као и живот наших сународника у другим земљама.

Проф. М. Филиповић показује велико интересовање не само за јужнословенске етничке групе већ и за остале становнике Балкана и старе балкансе народе: Цинцаре, Цигане, Турке, Арбанасе и друге; трагао је за појавама заједничким свима балканским народима. Иза себе проф. М. Филиповић има дугогодишњу праксу и огромно искуство истраживача на терену, универзитетског професора, музејског радника и неуморног организатора и иницијатора проучавања народне културе и народног живота. Са ретким инстинктом и великом рутином практичног истраживача он је умео да запази многе карактеристике у социјалној организацији, култури и народном животу, поред којих су други пролази не застајкујући, не видећи их. Истакао се као руководилац замашних истраживања.

Сматрајући да је и обична етнолошка грађа неопходан услов за развитак етнолошке науке и за познавање народа и да њеним скупљањем треба да се баве етнологзи солидне спреме и већег стручног и истраживачког искуства, М. Филиповић је и сам веома много сакупљао и објављивао грађу из разних крајева, али при томе редовно скретао пажњу на неки проблем или неку занимљиву појаву у народном животу. То је чинио и онда када није имао амбиција да одређене појаве сам обради и објасни, дајући иницијативу другима и указујући на оригиналан приступ, чак предлажући и могућна решења. Он ради пасионирано, као што су то чинили и чине сви истакнути истраживачи које покреће жив научни интерес. М. Филиповић се одликује неуморном енергијом и великом иницијативом. Он је много радио. Чим би се суочио са неким проблемом, осећао је потребу да комуницира с осталим стручњацима и научницима и смело је и несебично износио своја гледишта о питањима која су га интересовала. Функцију научног часописа схватио је у правом смислу као функцију средства за комуникацију међу стручњацима. Понекад је износио своје погледе и пре него што су они били дефинитивно обликовани, у жељи да осталима скрене пажњу на значај проблема и потребу да се о њима размишља.

Проф др Миленко С. Филиповић

Изразити емпирик, који не припада ниједној формално одређеној школи, М. Филиповић је све појаве које је проучавао посматрао у њиховом историјском трајању и развоју. Живот у патријархалној средини и школовање код Ј. Цвијића, Т. Ђорђевића и Ј. Ердељановића, определили су проф. Филиповића пре свега за етнологију, а широко образовање, најпотпуније које се у време када се он школовао могло добити на нашим универзитетима — пре свега одлично познавање националне и опште историје — олакшало му је тежак научно-истраживачки рад на терену на коме су се укрштали путеви многих народа и култура. Стекнувши солидну историјску спрему, он је врло рано почео да се служи, поред народне традиције као изворне, и писаним историјским споменицима, и остао доследан томе начину рада. Због интересовања за историју и познавање историјског метода, М. Филиповић показује велику наклоност према истраживањима етничке историје, којој је посветио велики део свог богатог научног рада.

Важнији Филиповићеви етнолошки радови су: „Деформисање лубање у Југославији” (1935.), „Метални вотиви код православних Срба” (1936.), „Тетовисање у јужној Србији” (1936.), „Србљаци” (1937.), „Етничке прилике у Македонији и Старој Србији” (1937.), „Обичаји и веровања у Скопској котлини” (1939.), „Моба за тешке транспорте” (1940.), „Несродничка и предвојена задруга”, „Галипољски Срби” (1946.), „Трагови Перунова култа” (1948.), „Живот и обичаји народа у Височкој нахији” (1949.), „Својина вођака по народним правним обичајима” (1949.), „Трачки коњаник у обичајима и веровањима балканских народа” (1950.), „Мађиско разбијање” судова” (1950.), „Женска керамика код балканских народа” (1951.), „Озрењаћи или Маглајци” (1952.), „Левират и сорорат код Срба, Хрвата и Арбанаса” (1954.), „Горња Пчиња” (1955.), „Брачни помоћник код Срба и Хрвата” (1957.), „Самоубиство у пределу Таково”, „Постанак и развој група банатских Хера” (1958.), „Бакарно или мједено гумно” (1959.), „Спаљивање мртвих код Јужних Словена” (1959.), „Стварање етничких група на планинама” (1961.), „Жене као народни главари” (1961.) итд.

Више него многе друге наше етнологе, проф. М. Филиповића интересују појаве из друштвеног живота — брак, породица, задруга, уређење села у друго што бисмо могли назвати феноменима етничке односно етнолошке социологије. Знатан број својих радова објавио је у угледним страним етнолошким часописима и на тај начин, поред осталог, скренуо пажњу иностраној научној јавности на културне вредности и појаве карактеристичне за живот наших народа. Учествовао је на многим међународним састанцима, где су његови запажени прилози добили високе оцене и пуно признање.

Проф. М. Филиповић већ три и по деценије ради на етнолошкој науци, борећи се истовремено за афирмацију ове дисциплине која у свету има велики углед, али је код нас у релативном застоју. После рата проф. М. Филиповић провео је годину дана у Сједињеним Америчким Државама (1952.), после чега је проширио своје интересовање за такозвану примењену етнологију и залагао се за веће ангажовање ове науке у решавању практичних друштвених питања, сматрајући да наука пре свега треба да буде корисна за друштво. Поред истраживачког посла, интересују га проблеми организовања рада у музејима, као и заштита културних и етнолошких споменика. Радио је у београдском Етнографском музеју и практично се

залагао за оснивање и уређење других музеја и организацију музејског рада у Војводини, Босни и Србији.

Проф. М. Филиповић је деловао, а и данас је веома активан, у научним друштвима и организацијама. Он одржава живе комуникације са многим нашим етнологима, и то не само са својим сарадницима и ученицима, већ и са осталима. Ради на проширењу и учвршћењу стручних и научних веза са етнологима у иностранству. У тежњи да се малобројне снаге наших етнолога координирају и усредсреде на најважније и најактивније проблеме, он је 1939. године основао Етнолошко друштво са седиштем у Скопљу. Друштво је радило руководећи се начелом „уознавање живих снага које дејствују у народу“, а проф. М. Филиповић и био је његов председник. У позиву који је тада иницијативни одбор етнолога, на челу са проф. М. Филиповићем, упутио ширем кругу не само етнолога, већ и просветних радника, правника, агронома, учитеља и свих других који су били заинтересовани за сарадњу, каже се: „Рад на проучавању етничке прошлости, народног живота и обичаја Јужних Словена и осталих балканских народа стално је био препуштен доброј вољи појединаца и случајностима. С тим треба да се престане и да се приступи организованом и планском проучавању народа у нашој земљи или у њеним појединим деловима“. Нажалост у то време, ни дуго после тога, није се одмакло много, а у међувремену је избио и рат. Чини се да и данас ове речи имају своју вредност и нису престале бити актуелне, иако има много научно-истраживачких установа и велики број етнолога.

Иако је написао и урадио веома много, иако многи његови радови представљају уобличене и дефинитивне целине, проф. М. Филиповић још није дао, а од њега се то очекује, синтезу својих погледа на неке главне проблеме југословенске етнологије.

Један од најталентованијих ученика Ј. Цвијића, М. Филиповић се истиче многим врским особинама свога учења, иако није његов послушан следбеник, већ самостални стваралац на научном пољу. Одликује се оригиналним цртама и смелим комплексним захватима у најтежа подручја једне сложене научне дисциплине, која захтева примену многих знања и искустава и упућеност у друге науке. Захваљујући свом широком образовању и познавању прилика на Балкану и његовим просторима и историјским димензијама, он се могао прихватити да реши неке од најзначајнији проблема етнолошке науке код нас. Човек велике акције, веома енергичан и упоран у научно-истраживачком послу, М. Филиповић није заборављао ни професионална питања наших етнолога, за чије се решење неуморно залаже у време када ова наука треба да се што више прилагоди новим условима и потребама нашег друштва. М. Филиповић се неуморно залаже да етнолошка наука афирмише своје вредности и свој значај у заједници и утакмици са осталим друштвеним наукама са којима треба да реши важна питања специфична за наше прилике на нашу земљу. Филиповићеве снаге добрим делом посвећене у овим напорима.

3. — Проф. М. Филиповић, непосредни ученик Ј. Цвијића, дао је велики допринос и на пољу антропологије. Ти његови радови могу се поделити на мање и веће. Већи радови — чланци, студије, монографије и књиге — односе се на простор, насеља, привреду, саобраћај и становништво трију наших република: Босне и Херцеговине, Македоније

и Србије. Сви ови радови, проматрани хронолошки и просторно, веран су одраз животног пута, ограниченог рада и воље, и широке културе проф. М. Филиповића.

Највећи број антропогеографских радова проф. М. Филиповића јесте са територије Босне и Херцеговине. На тај се начин он најбоље одужио својој ужој отаџбини.

„Височка нахија” (1928.) је прво и до сада најобимније веће дело проф. М. Филиповића. То је дело изузетне вредности, темељ за сва будућа географска, етнолошка и социолошка испитивања долине Босне. Недостатак историјских докумената отежавао је рад, али је проф. М. Филиповић показао како се могу успешно савладати и овакве тешкоће. Детаљно је испитивано порекло данашњег становништва Височке нахије. Крај XVII и читав XVIII век био је одлучан за данашњу структуру становништва. Муслиманско становништво има апсолутну већину у нахији, док је подједнак број православног и католичког становништва. Становништво нахије је хетерогено по пореклу, старости, обичајима али савремено доба доноси процес изједначавања због истих или сличних услова живота. Посебни део рада обрађује свако насеље нахије изузев индустријских насеља у долини Босне и вароши Високо.

„Високо” (1924.) је један од првих радова проф. М. Филиповића у коме су обрађени географски положај, развој и функција насеља од постанка до почетка XX века. Од главног града босанске државе, у турско доба Високо постаје касаба — центар височког поља и нахије. Три четвртине становништва су муслимани. Главна занимања становништва су трговина и занатство. За разлику од других градова у долини Босне, Аустрија није много градила у Високом. Хрватског становништва нестало је у Високом почетком XVIII века и нема га до 1878. године. Срби улазе у варошицу половином XVIII века, а живе на периферији. Јевреји, као и други странци долазе иза 1878. године.

„Привреда, саобраћај и насеља у Височној нахији” (1929.) је наставак студије о нахији у којој је природна средина приказана у најтешњој вези са радом људи. По изгледу и функцији пејсаж је подељен на три зоне: пољску, будску и планинску. У пољској зони доминира земљорадња, а од новијег доба и индустрија са рударством и саобраћајем. У зони побрђа подједнак је значај земљорадње и сточарства. У планинској зони доминира сточарство. Саобраћај Височке нахије био је значајан због њеног перманентно важног регионалног и локалног географског положаја. Насеља су највећим делом разбијеног типа, изузев муслиманских, која су збијена било да су сеоска или градска. У целини овај рад даје општи привредни преглед Височке нахије, која је у последњих 30 година у потпуности трансформирана, поставши важан део индустријско-рударског сарајевско-зеничког басена.

У раду „Вогошћа и Биоча у Босни” (1930.) проучен је предео између Височког и Сарајевског поља с обе стране реке Босне уз истоимене потоке. После краћег приказа природне средине следи опширније излагање развоја и миграције становништва. Старинци су муслимани и православни. Муслиманска села су збијена, а хришћанска разбијена због кметског положаја сељаштва. У XVIII веку нестaje муслимана. На њихова места долазе динарски досељеници, највећим делом Срби, а мање Хрвати. У низини поред река доминира земљорадња, а на вишим теренима сточарство и воћарство. У новије доба све већи број људи иде на рад у Сарајево.

У раду „Боровица” (1930.) приказано је планинско село изоловане групе старинаца католика, чија је прошлост доста нејасног типа са окупљеним групама кућа. Боровичани су од XVI века рудари-слободни сељаци. У селу се вадила и прерађивала гвоздена руда. Изградње железаре у Варешу за време Аустрије гуши локалну производњу гвожђа. Сточарство је друго занимање Боровичана. Данас су Боровичани радници у Варешу или занатлије. Иначе показују знаке изолованости у друштвеним односима и обичајима.

„Варошица Олово с околином” (1943.) је краћи рад проф. М. Филиповића. Олово је варошица на странама Биштице и Ступчанице са сиромашном околином. Сву вредност представљају руда олово и дрво. Варошица има добар географски положај на друму Сарајево-Брчко. Олово је бело чувено због рударства у околини и прераде руде у насељу, те извоза у Дубровник од XIV-XVII века. Неко време Олово је било седиште католичког бискупа и познат културни центар. Крајем XVII века нестаје католика у Олову и у њему се насељавају муслимани. Нова етапа у развоју варошице настала је иза 1878. године изградњом пруге долином Криваје. У другом делу рада дат је преглед о пореклу становништва варошице.

„Модрича некад и сад” (1932., 1959.) је, као и неки други радови проф. М. Филиповића, обрађиван два пута: први пут 1931. и поново 1958. године. Варошица је више пута мењала значај и величину због промене географског положаја. Данашњи регионални и топографски положај насеља је веома добар. Омладинска пруга изградита 1947. године имала је велики утицај на развој Модриче. Варошица има три издвојена дела: Српску и Турску варош, те Циганску Махалу. Православни становници насељавају се у Модричи и XVIII веку, а у току XIX века долазе трговци Цинцари који су одиграли велику улогу у развоју насеља. Пољопривредом се данас бави 1/3 становништва варошице, а остало су занатлије, трговци и чиновници, јер је после 1945. године Модрича стално управни центар. Детаљно је испитано и порекло становништва. У XIX веку доминирала је динарска миграција, а данас преовлађују становници из околине. Перспектива варошице лежи у развоју индустрије на бази локалних сировина.

„Гласинац” (1950.) је обимна расправа о мањем карсном басену у ширем подручју Подроманије на важном друму Сарајево-Београд. Муслиманско становништво чинило је већину до XVIII века када су га ратови и куге уништили. Иза тога бегови су доводили кметове из Црне Горе и Херцеговине и они чине 4/5 данашњег српског становништва. Највећи број досељеника је из Дробњака. Друга миграциона стужа је инверсног карактера, из Крајине. Гласинац није имао свога центра све до половине XIX века кад је основан Соколац. Други део рада детаљно обрађује становништво по насељима.

Обиман рад „Рама у Босни” (1955.) најпре садржи приказ прошлости ове области још од римског доба. Доласком Турака настало је ново доба: наступиле су значајне промене у етничком саставу и животу становништва. Две трећине данашњег становништва Раме чине католици. Осталу групу становништва представљају муслимани. Муслимани, иако су знатним делом истог порекла као и католици, ипак су се временом доста удаљили од њих. Утицај на то подвајање имало је у првом реду примање ислама и оријенталних културних тековина. У посебном делу књиге дате су мо-

нографије свих сталних насеља Раме. Таквих је насеља шездесет. Ту се говори о положају, типу, прошлости насеља и пореклу родова.

„Рама — проматрања о саобраћају, привреди и насељима” (1951.) је наставак студије о становништву Раме. Рама има добар географски положај на путу из долине Врбаса у долину Неретве, који данас има локални карактер. Рама се састоји од три микрорегије — доње, са утицајем Медитерана и земљорадњом као основном граном привреде; средње, у којој је подједнак утицај земљорадње и сточарства; и горње, у којој доминира сточарство. Стари облици привреде нагло нестају, а нови се уводе. Цесте датирају тек из аустријске окупације. Куће плетене потискују новије куће од камена и цигле.

У раду „Прозор” (1932.) посебно је приказано насеље са лошим топографским положајем. Значај варошице Прозора зависно је од вредности пута Врбас-Рама-Неретва. Већину становништва чине муслимани, нок су у околним селима у већини католици. Главна занимања становништва Прозора су трговина и занатство. Изглед варошице је оријенталан са јаким утицајем Медитерана.

„Поново у Херцеговини” (1959.) је заједнички рад проф. М. Филиповића и Љ. Мићевића. Пошто представља најнижи део долине Требишњице. Преко њега пролази важан пут из Приморја у унутрашњост. Испитивање Попова прилагођено је карактерним условима у кршу где су свака стопа земље и вода драгоцени. Поплаве чине основ привредног живота Попова. Лети снабдевање водом се врши из чатрња и локви. Вегетација је шикара, али се нешто поправља иза забране држања коза. Прошлост Попова је богата и са доста видљивих остатака. И овде је за данашњи састав становништва одлучан период почев од XVIII века, тј. од доба ратова, куга и миграција. Доследници у XVIII веку највећим делом су из Црне Горе. Насеља леже по рубу поља и уз цесте. Њиве чине само 12% терена. Попово нема већег центра, града или пазара, али је размена добара веома жива. На западном делу Попова живе католици, а у источном православни. Муслимана има само у два села, док их је раније било више. Други део рада даје преглед порекла становништва у свима насељима Попова.

Проф. М. Филиповић, како је поменуто, почео се врло рано бавити антропогеографским истраживањима и у Македонији, највише када је тамо службовао. Важнији радови из тог дела наше земље су му: „Положај и територијални развитак Велеса” (1934., 1935.), „Северна велешка села” (1935.), „Номадски Цинцари на Ограждену” (1938.), „Дебарски Дримкол” (1939.), „Голо Брдо” (1940.) и још неки други. Ово су замашни радови који су плод дужег и свестраног проучавања на терену и свих извора који су могли послужити њиховом обухватном осветљавању.

Важнији антропогеографски рад проф. М. Филиповића са територије Србије је „Таково” (1958.). У овом раду детаљно су обрађени порекло становништва и насеља у једној шумадијској предеоној целини са око 40.000 становника. У општем делу дат је приказ услова развоја насеља и привреде овог дела Шумадије. Данас је подједнак значај земљорадње и сточарства, док је до краја XIX века сточарство доминирало. Свиње и говеда гајили су се екстензивно и извозили у Аустрију. Данашња земљорадња и сточарство подмирују само локалне потребе. Насеља Такова најчешће леже на брежуљцима или на додиру привредно различитих површина. Процес силажења са планине у равницу овде се развија од XIX века. У аграрном

простору Такова има неколико варошица — Г. Милановац, Рудник и Пранџани. Током историје њихова се улога мењала. Становништво Такова по пореклу је динарско са $\frac{4}{5}$ свег становништва, односно са $\frac{1}{3}$ из Црне Горе. Други део рада даје детаљан приказ порекла становништва у свима насељима, пружајући солидну базу и за студије савремених кретања становништва Шумадије уопште.

У раду „Хас под Паштриком” (1958.) проучен је крај између Баковице и Призрена. После приказа најглавнијих географских одлика Хаса, проф. М. Филиповић брижљиво је прешао на извориште прилика у средњем веку. На основу познатих писаних података писац је лако идентификовао неколико данашњих хашких села која су тада постојала. Становници хашких села у средњем веку очегледно су били Срби. Ипак, аутор не искључује могућност да је тада у Хасу могло бити још Влаха или Арбанаса чија је матична област била сасвим близо. Посебан одељак посвећен је приказу историјских и етничких прилика Хаса у турско доба. Ту се говори о досељавању Арбанаса током XVII и XVIII века затим о приликама у Хасу у XIX веку, па о судбини хашких Срба и друго. Срби из Хаса нису ишчезли без трага, напротив, они су оставили разних трагова и успомена. У посебном делу рада говори се специјално о сваком насељу и његовом данашњем становништву.

„Џвијићева антропогеографска школа” (1957.) је новији рад проф. М. Филиповића. У њему се даје оцена значаја прве географске школе код Јужних Словена. Заслуга Џвијића и његове школе за науку и културу наше земље је веома велика. Истраживање културних кругова и психичких особина становништва имало је значајно место у Џвијићевим радовима. Савремена кретања становништва су таквог карактера да траже што хитније изучавање. Џвијићева антропогеографска школа је прва школа која је почела да систематски испитује насеља и порекло становништва, дајући тиме велики удео култури наших народа.

У свима напред поменутих антропогеографским радовима проф. М. Филиповића види се ученик великог Ј. Џвијића и његове познате школе. При сваком испитивању проф. М. Филиповић показује широк круг интересовања. Он никад не испитује само једну појаву, него комплексан живот људи у простору. Брзо издваја потребне од непотребних чињеница, важних од мање важних фактора и сав потребан материјал износи концизно и јасно. По исцрпности и постигнутим резултатима „Таково”, „Рама у Босни”, „Гласинац”, „Височка нахија”, „Хас под Паштриком” и „Попово у Херцеговини” спадају међу најбоље радове које познаје југословенска антропогеографија. Тим радовима проф. М. Филиповић подигао је Џвијићеву школу на виши степен.

Начин рада, како у етнолошким тако и у географским проматрањима, проф. М. Филиповића може да послужи младима као узор. Теренски и кабинетски рад су најуже повезани. Изласци на терен су редовно вишеструки. После испитивања на терену следи проверавање података и писање рада. Посебно у начину рада М. Филиповића је често враћање на исту тему. Иза двадесетак година он се враћа старом објекту испитивања. Овакав начин рада пружа могућност дубљег и сврестранијег упознавања испитиваног објекта.

Организаторске способности и залагања проф. М. Филиповића су веома познати и цењени од свих који су долазили у додир с њиме. Проф.

М. Филиповић је покретач и иницијатор десетак географских и етнолошких часописа и других едиција. У великој мери му припада заслуга што је у Сарајеву 1957. године покренут „Географски преглед“, први географски часопис Босне и Херцеговине. Он је био и његов главни уредник од 1957. до 1961. године. Иницијативом проф. М. Филиповића покренуто је и издавање „Посебних издања“ Географског друштва Босне и Херцеговине, друштвеног билтена и библиотеке „Географија у школи“. На тај начин Сарајево је постало четврти географски центар у Југославији.

4. — Научни лик проф. М. Филиповића допуњују и његови бројни радови из других научних дисциплина. Ови радови често су из граничних области између етнологије и антропогеографије и других наука (социологија, археологија, народна књижевност, историја и др). Објављивани су по разним часописима широм наше земље.

Међу првим прилозима ове врсте је рад „Дубровник у Босни“ (1924.). У њему су изнети занимљиви подаци о постанку овог средњовековног града у долини Мисоче, Њега су подигли Дубровчани (отуд име), јер су у близини вадиле сребро по одобрењу Кулина Бана 1198. године.

У раду „Манастир Удрима или Гостовић“ (1924.) описане су рушевине те старе цркве-манастира код Завидовића. Уз опис рушевина су и предања о прошлости манастира.

У раду „Старине у Бакићима код Олова“ (1928.) најпре је истакнуто да се, међу осталим старинама из овог напредног рударског краја у средњем веку, налази и један надгробни споменик неког босанског великаша. Поред исцрпног описа споменика, аутор износи претпоставку да би споменик богао бити подигнут одмах у почетку турске управе, због тога што је он, иако изграђен по исламском обрасцу украшен по старим традицијама, као стећци. Успут се износе и занимљиви подаци о пропасти Бакића код Олова због престанка рударских радова, насупрот народној легенди, која ову пропаст веже за појаву хајдука у овом крају.

Карактеристично је за наше сакрално грађевинарство у Босни да су све веће богомоље углавном градили људи са стране, врло често из наших јужних крајева, посебно из Македоније. Они су ту вештину учили по Грчкој и Истоку. Та вештина је обично прелазила с оца на сина, тако да у тим крајевима постоје читави радови који су се бавили неимарством. Иако су ти градитељи знали подизати грађевине достојне најбољих мајстора, о њима и њиховом животу и раду има врло мало записа. Напис проф. М. Филиповића „Из прошлости Сарајева — успомене једног Велешанина који је зидао сарајевску Нову цркву“, поред успомена једног учесника о изградњи цркве, о приликама Сарајева за време Турака, садржи и податке о мајсторима познатог рода зографа из Велеса (старином Мијаци). Они су саградили око 40 великих цркава по Босни, Србији и Бугарској. Опширније податке о овом роду и њиховим градњама даје проф. М. Филиповић и у једном каснијем прилогу: „Андрија Дамјановић из Велеса, зограф и неимар“ (1949.).

Питање стећака, а с тим у вези и питање босанске цркве и богомила, још ни до данас није у потпуности решено. Најпре је владало мишљење да су стећци везани само за Босну. Проф. М. Филиповић је врло рано у раду „Дивљански ковчези“ (1929.) скренуо пажњу на то да се стећци јављају и у другим нашим крајевима. Данас знамо да стећака има у Далмацији, Црној Гори и Западној Србији, о чему се раније није водило довољно рачуна у нашој науци. Отуда је настала заблуда да су стећци

спрецијално босанска појава и да су уско везани са босанским богомилима. По свом обичају, проф. М. Филиповић се поново вратио на ово питање након дужег временског периода у чланку „Проучавање стећака” (1951.). Овде се говори о важности и начину проучавања стећака као извору из којег се може много закључити о животу у средњем веку (разни цртежи и представе, положај и бројност стећака итд) у нашим крајевима. Уз овај прилог се дају упутства о прикупљању података о стећцима, која садрже и ауторова лична искуства.

Доследан своме ставу да објављује све оно што би допринело бољем познавању краја и људи, проф. М. Филиповић је искоришћавао сваки податак, поготово за оне крајеве за које из прошлости недостају документи, као што је случај са североисточном Босном. Један од таквих је и прилог „Хаџи-Лазар Јовановић, учитељ и лекар у Тешњу и Тузли” (1939.). Уз биографске податке о овом учитељу и лекару, луталици и човеку који је волео да се потписује на књигама које је повезивао, дато је и података из историје овог краја, као и доста података о народном животу. У ову врсту написа спада и рад до тада познатих стихова о Посавској буни 1858. године.

Проф. М. Филиповића су стално занимале народне песме и приповетке, боље речено, занимало га је како оне постају и како се развијају, шта је у њима стално и шта се мења. Томе питању он је посветио неколико прилога. Један од тих је: „Песма сајбија нема” (1939.). Народне песме у Македонији, иако се певају хорски, ипак дају могућност (као и епске у другим крајевима) да свако певање и сваки певач унесу нешто своје, односно да преиначавају песму или неке њене делове. Отуда и наслов прилога. У том смислу је и напис: „Прилог проучавању народне приче” (1952.). Са народном приповетком је исти случај као и са песмом. Постоји један оквир који после приповедач испуњава по својој слободној вољи, нешто додаје или одузима, зависно од расположења и ситуације.

У чланку „Одлажење на прехрану” (1947.) проф. М. Филиповић је показао да је баш одлажење на прехрану било од великог утицаја за насељавање наших „доњих крајева”. Што то до сада није уочено разлог је што многи становници тешко признају да је сиротиња била узрок доласку њихових предака, најпре сезонски на прехрану, а касније стално. Они обично налазе друге разлоге као „крв” итд.

У прилогу „Бијели Павле” (1948.) М. Филиповић управо илустративно показује како се уз помоћ предања и познатих историјских чењеница може закључити о пореклу становништва. Овде се ради о пореклу црногорског племена Бјелопавлтића.

Наш нагли послерани развитак условио је да брзо нестају многе установе и објекти на нашем селу. Чланак „Родовске трпезе, колибе или собапице. (1950.) посвећен је једној таквој установи, која у себи носи остатке старе родовске својине и организације. Познато је да су цркве и манастири били места где се окупљао народ о празницима. То су била сајамска места рођака, знанаца и пријатеља. Ту су се уговарали послови, жењидбе, измењивале новости и слично. Код цркве се знало боравити и по неколико дана. Како није било преноћишта, родови су онда заједнички код цркве подизали колибе, чардаке, собапице, где су ноћивали, примали пријатеље и остављали ствари. Ови објекти су карактеристични са северо-западну Србију и североисточну Босну.

Проф. М. Филиповић је заједно са Ђоком Мазалићем написао, да тако кажемо, серију монографија о православним манастирима и црквама у Босни (манастир Папраћа, Тамна, Озрен и црква Ломница) у којима су изложене многе заблуде о времену њиховог подизања и живописања (по традицији њихово подизање је везано за Немањиће — што није тачно). Ту су дати и врло исцрпни прикази манастира и њихов историјат, као и приказ живописа на зидовима.

Поред наведених, проф. М. Филиповић је објавио и друге научне радове, велики број мањих бележака, популарних написа у листовима и часописима, неколико стотина оцена и приказа, откривајући тиме своје радозналости и доследно праћење наших збивања. За Народну енциклопедију СХС проф. Ст. Станојевића израдио је топографију Босне и Херцеговине. За лексикон Свезнање израдио је велики број чланака. За Енциклопедију Југославије написао је, поред неколико већих, и више ситних чланака итд.

5. — Указали смо на главније радове проф. М. Филиповића и изнели неке њихове општије карактеристике. Али овим сумарним приказом ни издалека није оцењено укупно стваралаштво Филиповићево. А уверени смо да је оно такве природе да ће време доприносити његовом значају.

Библиографија од преко 300 јединица, дугогодишњи наставнички и организациони рад, затим уређивање бројних часописа сведоци су преданог рада проф. М. Филиповића на науци и његова вишестраног залагања за унапређење науке. Његови пријатељи и ученици поводом шездесетгодишњице желе још много година живота како би довршио синтезу свог богатог знања и искустава.

SUMMARY

LIFE AND WORK OF PROFESSOR Dr MILENKO S. FILIPOVIĆ

on the occasion of his sixtieth birthday

M. S. Filipović was born on the 8th of November, 1902, in Bosanski Brod. He spent his young days in various towns of Bosnia. In Belgrade he studied geography, ethnology and archeology. After graduation he was a secondary school teacher in Sarajevo and Veles. He took his Ph. D. and obtained the post of lecturer and later professor in the Faculty of Philosophy in Skoplje. During the war he retired and lived in Belgrade.

After the war he worked as deputy director of the Ethnographical museum in Belgrade and in the Institute of Ethnography of the Serbian Academy of Sciences. The period of time from 1955 to 1962 he was Professor in the Faculty of Philosophy and later in the Faculty of Sciences in the University of Sarajevo. He retired in 1962 for reason of health. All his life Professor Filipović has spent in hard but fertile scholarly work. His bibliography contains some 300 titles. His publications are not only numerous and touching on various topics but they are valuable contributions to several sciences. In his works the influence of his great teachers, Đorđević and Cvijić, can be noticed. The majority of his publications deals with the people and the area of Bosnia. Professor Filipović has been an outstanding pedagogue and he has taught several generations of young scholars and scientists.

Professor Filipović has been very successful in founding and editing new ethnological and geographical periodicals. Thanks to his efforts the first geographical periodical in Bosnia and Herzegovina, *Geografski pregled*, was started and he was its main editor from 1957 to 1961. His numerous friends, fellow scientists and pupils wish to Professor Filipović good health, long life and fulfilment of his plans in scholarly work.